

Тартак

КУПИТИ

...Уявити собі «польське пекло» у виконанні Даніеля Одія... Український читач нічого уявляти собі не мусить, він бачить, так би мовити, не гірше пекло на кожному кроці, навіть у Львові і Чернівцях, не кажучи вже про шахтарські поселення Дикого поля... У спадок від комуністичного режиму полякам залишилася аббревіатура PGR (Panstwowe Gospodarstwo Rolne) - щось на зразок нашого колгоспу чи радгоспу. І не лише аббревіатура. Тобто самих пегеерів у нинішній Польщі, звичайно, вже немає, але деприсивні постпегеерівські села з недоруйнованими багатоквартирними коробками - є. Події роману Одії розгортаються в одному з таких безнадійних сіл, перед жителями якого щодня відкриваються дві головні можливості: заробити кілька злотих на тартаку (лісопилці) Йозефа Мислівського або пропити їх в «Обійсті» пані Маріолі. Прикметно однак, що поняття вибору кожного з персонажів «Тартака» є вельми умовним. У тому сенсі, що вибирати вони, звісно, можуть, але врешті-решт виявляється, що це вибір не між перемогою і поразкою, а між кількома різновидами все тієї ж тотальної життєвої поразки. „Одія володіє дивовижною здатністю описувати людей, а також передавати всю безпросвітність, похмурі кольори і тіні замкненого світу, який вони населяють...”.

Даніель Одія

TARTAK

Анотація

...Уявити собі «польське пекло» у виконанні Данієля Одія... Український читач нічого уявляти собі не мусить, він бачить, так би мовити, не гірше пекло на кожному кроці, навіть у Львові і Чернівцях, не кажучи вже про шахтарські поселення Дикого поля... У спадок від комуністичного режиму полякам залишилася аббревіатура PGR (Panstwowe Gospodarstwo Rolne) – щось на зразок нашого колгоспу чи радгоспу. І не лише аббревіатура. Тобто самих пегеерів у нинішній Польщі, звичайно, вже немає, але деприсивні постпегеерівські села з недоруйнованими багатоквартирними коробками – є. Події роману Одії розгортаються в одному з таких безнадійних сіл, перед жителями якого щодня відкриваються дві головні можливості: заробити кілька злотих на тартаку (лісопилці) Йозефа Мислівського або пропити їх в «Обійсті» пані Маріолі. Прикметно однак, що поняття вибору кожного з персонажів «Тартака» є вельми умовним. У тому сенсі, що вибирати вони, звісно, можуть, але врешті-решт виявляється, що це вибір не між перемогою і поразкою, а між кількома різновидами все тієї ж тотальної життєвої поразки. „Одія володіє дивовижною здатністю описувати людей, а також передавати всю безпросвітність, похмурі кольори і тіні замкненого світу, який вони населяють...”

ISBN: 978-966-2147-21-6

Tartak © by Daniel Odija, 2003.

© Олександр Бойченко, переклад з польської, 2008

© Олександр Бойченко, передмова, 2008

© Василь Дроняк, обкладинка, дизайн, 2008

© Книги – XXI, 2008

Пекло й не тільки

Восени 2006 року німецькі друзі української літератури організували нашим письменникам десятиденний тур містами Німеччини під прозорою назвою «ZUG 76». Німці — як то німці — все заздалегідь ретельно підготували і про все попередили: скажімо, Берлін був радий бачити всіх, Ляйпціг з Бонном — окремо взятих, ґрайфсвальд більше цікавився поетами, Штутгарт — прозаїками тощо. Або навпаки.

Ще інакше побажання висловило перше місто туру — Фрайбург: «Ми, — сказали міжнародно налаштовані фрайбуржці, — дуже б хотіли відвідати не просто український, а українсько-польський літературний вечір». Відома своєю не меншою міжнародною налаштованістю редакція «Потяга» охоче підтримала таку пропозицію. Отож, треба було вибрати двох відносно молодих польських письменників, які, по-перше, друкувалися б у «Потязі» і, по-друге, з тематично-стилістичного погляду істотно відрізнялися б один від одного. У підсумку вибрали найконтрастніших, яких лише можна собі уявити: Міхала Вітковського і Данієля Одію. До манірно-педерастичної «Хтивні» Вітковського український читач вже має доступ завдяки перекладацькій відвазі Андрія Бондаря. Тепер черга на «Тартак» Одії.

Ліричний відступ. Невдовзі по т.зв. Пома-ранчевій революції в межах іншого — якраз польського — туру Сергій Жадан прочитав на вечорі в ґданську фрагмент про зустріч українського і польського поетів, яка начебто відбулася 1943 року. Чим викликав праведне обурення кількох присутніх у залі глядачів (тобто глядачів було багато, але кілька з них обурилися). Зокрема, певний високо- і сивочолий пан вигукнув:

«Цього не могло бути!» У принципі пан мав рацію. Більше того: спільний історичний досвід німців, поляків та українців ніби підказує, що цього не може бути досі. Але воно є: після всього, що між нами сталося, після Волині і «Вісли», після Освенцима й Варшавського повстання український часопис представив німецькій публіці польських письменників. І це означає, що світ, принаймні його невеличка частина, багатостраждально названа «Централь-ною Європою», незважаючи на олігофренічну недолугість політиків, таки змінюється на краще.

З іншого боку, не будемо впадати в ейфорію. Тобто Центральна Європа назагал змінюється, але в ній все ще залишаються вулиці, села, містечка й цілі регіони, які не можуть змінитися — навіть якби хотіли. І, здається, не хочуть — навіть якби могли. На цих вулицях розбитих ліхтарів мешкають династії алкоголіків і наркоманів, повій і злодіїв, футбольних фанатів і просто безпричин-них придурків. А якщо вже зайшла мова про Німеччину, то з-поміж усіх героїв Томаса Манна я завжди найменше довіряв гуманістові Сет-тембріні. Тому я не вірю, що цим людським руїнам якимось можна допомогти. З ними вже нічого не зробиш, але з них ще можна зробити добру літературу. Власне, це і робить Одія.

Чи справді його «Вулиця», «Тартак» і «Скло-завод» — це добра література? Гадаю, так, бо маю з чим порівнювати. В Україні теж є письменники, які пишуть про вимирання села і виродження міста. Майже всі пишуть безнадійно погано, нагнітаючи «об'єктивну» репортерську чорнуху або, навпаки, приміряючи на себе шати старо-завітних пророків, внаслідок чого виглядають в очах більш-менш інтелігентного читача просто бездарними блазнями. Даніель Одія — хоч би як це сьогодні звучало — письменник серйозний. У хорошому розумінні. Він не бавиться зі своїми героями, але й не складає про них суто журналістських репортажів. Як людина він справді

не може їм допомогти, але як письменник він намагається їх роздивитися, почути і показати нам. Безпросвітна в істоті реальність його творів час від часу все-таки освітлюється специфічним гумором, а нестерпно бридкі натуралістичні подробиці час від часу ненав'язливо доростають до рівня символів.

Придивимося, як зроблено згаданий «Тартак». У спадок від комуністичного режиму полякам залишилася аббревіатура PGR (Pastwowe Gospo-darstwo Rolne) — щось на зразок нашого колгоспу чи радгоспу. І не лише аббревіатура. Тобто самих пегеєрів у нинішній Польщі, звичайно, вже немає, але депресивні постпегеєрівські села з недоречно-ваними багатоквартирними коробками — є. Події роману Одії розгортаються в одному з таких безнадійних сіл, перед жителями якого щодня відкриваються дві головні можливості: заробити кілька злотих на тартаку Йозефа Мислівського або пропити їх в «Обійсті» пані Маріолі.

Йозеф Мислівський також мусить щовечора вибирати, залишатися йому на ніч у своєму приватному будинку з давно розлюбленою дружиною Марією чи пройтися до пегеєрівського помешкання пані Маріолі, де на нього зазвичай чекає сеанс доброго сексу. Своєю чергою пані Маріоля починає замислюватися, чи варто їй і далі приймати у себе оргазмодайного мачо Мислівського, а чи, може, пора вже подумати про щось ніжніше й душевніше — наприклад, про заплаканого юнака з високовольтної лінії, котрий сам стоїть перед дилемою: помиритися з коханою матусею чи зробити дитину розумово відсталій Марті. І так далі — аж до місцевого паскуди-політика зі значущим для українського читача прізвищем Пасіка. Прикметно однак, що поняття вибору в житті кожного з цих та всіх інших персонажів «Тартака» є вельми умовним. У тому сенсі, що вибирати вони, звісно, можуть, але

врешті-решт виявляється, що це вибір не між перемогою і поразкою, а між кількома різновидами все тієї ж тотальної життєвої поразки.

На цьому рівні «Тартак» прочитується як неонатуралістичний роман з відповідними сюжетом, поетикою та спадково приреченими героями. Проте (нео)натуралізм зовсім не означає, що й сам автор приречений лише тупо копіювати «об'єктивну дійсність». Досить згадати, що батько натуралізму Еміль Золя майже завжди нанизував свої гостро актуальні романи на архетипні структури, за рахунок чого пересічний буржуа раптом починав асоціюватися з міфологічним Мінотавром, убогий ковбасник — із біблійним Авелем, а банальна проститутка — з вавілонською блудницею. Подібний прийом використовує й Одія.

Навряд чи є сенс детально розжовувати, що образ власника тартака Йозефа у такому ракурсі накладається на постать знаного теслі з Нового Заповіту, а образ його дружини Марії, яка народила у хліві сина Кшиштофа, співвідноситься з іншою Марією, відомою навіть тим, хто Нового Заповіту не читав. Підрісши, Кшиштоф оточить себе друзями-апостолами і почне здійснювати чудеса пегеєрівського масштабу.

Є в романі і свій євангеліст — горбатий дід-чаклун з очима, вкритими полудою. Його «святе письмо» — це, мабуть, квінтесенція філософії роману: «Спочатку Людина створила Бога. І був Бог, за образом і подобою Людською, недоско-налим. І кожна річ, покликана до життя Її подихом, несла в собі зародок смерті. Бо Людина жила не довше за подуви вітру. А все ж постало з Неї. Як і Вона, гнило збіжжя під дощем, а хліб розкладався у шлунках. Натомість шлунки розкладалися в землі. Землю ж на порошок перетворював хробак. Кожна усмішка кривила уста заповіддю плачу. Кожен плач породжував смуток і зло, які трощила смерть. І не залишалося нічого, крім смерті.

Так життя оберталося на порох. Що цвіло — порохнявіло. Що звучало — западало в мовчання. І хоч порох з кісток насиплеться в кургани, край усьому покладе вода. Бо світ залле надмір сліз».

Не буду переповідати, чому збанкрутіє Йозеф, як вкалічіє Марія і за що месія-Кшиштоф уб'є діда-євангеліста. Але, гадаю, і так зрозуміло, що «святе сімейство» в романі «Тартак» у жодному разі не спроможне вивести мешканців постсоціалістичного «польського пекла» до «капіталістичного раю» (власне в цій безвиході і полягає сутність пекла: пекло — не там, де погано, а там, де немає надії на краще). Бо змальоване тут «святе сімейство» (навіть гідна жалю і співчуття Марія) є таким самим породженням цього пекла, як і всі інші герої Одії — від беззубих жриць кохання з обвислими принадами до безмозких дебелів у спортивних костюмах.

І ще одна важлива (точніше, трохи парадоксальна) річ. Не знаю, чи під час того вечора публіка вилизаного до райської чистоти Фрайбурґа зуміла адекватно уявити собі «польське пекло» у виконанні Даніеля Одії. Український читач нічого уявляти собі не мусить, він бачить, так би мовити, не гірше пекло на кожному кроці, навіть у Львові і Чернівцях, не кажучи вже про шахтарські поселення Дикого поля. Тим часом Польща з усіма її пегеерами — на відміну від України — офіційно належить нині до того ж європейського простору, що й Німеччина з усіма її Фрайбурґами. Можливо, це натяк на те, що Україна також колись вважатиметься повноцінною частиною Європи? Щоправда, я особисто з кожним бездарно прожитим моєю батьківщиною днем вірю в це ще менше, ніж у вічне блаженство героїв Одії.

Олександр Бойченко

Повітря й не тільки

Нещодавно тут пройшла гроза. Розігралася пізнього вечора. Тінь, що її відкидали хмари, пришвидшила наступ ночі. Такої грози не пам'ятав ніхто: не через слабку пам'ять, а через велику лють, яка охопила світ. З поближких дерев щохвилі йшов дим, який відразу прибивали потоки води. Блискавки кусали високовольтну лінію — і час від часу вибухали снопи іскор. Це нагадувало новорічні феєрверки, тільки іскри були жовтішими. Бо це був вогонь, а не якісь присадибні понти. Ну, і той гуркіт. Гриміло так, наче якась неймовірна сила вигинала десь там, угорі, велетенський лист нержавіючої бляхи.

За годину трохи вщухло. Тобто грім минув, але блискавки залишилися. Вода продовжувала шуміти. Йозеф намагався не дивитися нікому в очі, бо раз глянув — і саме тоді блиснуло. На мить зробилося страшно. Він побачив обличчя дружини. Її очі запалися в тінь очниць, а зуби надто виразно виступили з-під губ. Холодне сяєво оголило її. Вона, мабуть, хотіла щось йому сказати. І ті зуби якось так вилізли на поверхню. Певно, і в його обличчі вона розгледіла щось, бачити чого не хотіла, бо лише розімкнула вуста. Їй вдалося витиснути з себе якесь таке а... а... І саме тоді Йозеф подумав, що під обличчям, яке ми бачимо при світлі дня, завжди ховається інше — те, що згодом накриється віком домовини.

У місті позаливало вулиці. Люки каналізаційних колодязів стріляли, як корки від шампанського. На поверхню спливали фекалії. Вода здіймалася вище автомобільних дахів. Позатоплювало, повигинало дорожні знаки. Позаливало пивниці. Люди застрягли в помешканнях. На щастя, це тривало заледве кілька годин. Тому й жертв було небагато. Схоже, одного чоловіка

вразив струм, коли він розмовляв по телефону. Крім того, троє осіб померли від інфаркту. Видно, вжахнулися майбутнього.

Від гидоти, яка плавала на воді, в людей почалися висипки. Однак загроза епідемії заперечувалася. По телевізору до нудоти і з якоюсь садистською втіхою показували заплаканих чоловіків, які твердили, що з усього нажитого добра їм залишилося те, що на них. Жінки взагалі тільки голосили.

А тут вода не завдала жодної шкоди. Земля все увібрала в себе. Ось лише громовиці. Нагнали трохи страху. Але страх триває хвилину, і якщо він не настільки сильний, щоб отруїти душу, про нього швидко забувають.

Коли гроза минула, повітря стало мовби прозорішим. Дихання повернулося до норми. Знову можна було ні про що не думати. Лише роздивлятися довкола.

Тартак і не тільки

Будинки стоять тут поодаль один від одного. З першого будинку неможливо розгледіти другий, з другого — третій, а з третього — перший. У цих будинках мешкають люди. Їх небагато, і вони рідко між собою зустрічаються. Очевидно, не мають такої потреби.

Майже всю землю викупив Йозеф Мислів-ський. Він не отримав її відразу: здобув тяжкою працею. Не всім хотілося працювати. Для Мислівського праця не була перешкодою.

Коли він сюди приїхав, то був першим, хто мав свій трактор. Також він мав авто, старого «жука», і відвагу закупити за позичені гроші кліток: всадив до них пискляво завиваючих лисиць — на шкурки, з яких шиються пухнасті хутра.

Він вставав досвіта. Хоч день, хоч Великдень. Треба було нагодувати тварин. Йозеф змішував для них рибний фарш з вітамінними порошками. За кормами їздив тим своїм «жуком» аж до міста. Крім того, обробляв поле. Невелике. Трохи жита, може, трохи картоплі. Для тих кількох свиней, яких тримав на свята, і для маленького стада корів, від яких молоко. Завжди назбирувалося щось і на продаж.

Він гарував, як віл. Віддав борг і мав дедалі більше грошей. Друзів йому це не додало. Бо чого він: ледь приїхав, а вже крутиться, як сморід штанами. І, зрештою, той, хто має гроші, мусить бути злодієм.

Якось він повертався з поля трактором і побачив старого діда. Дід стояв посеред дороги, так що Мислівський ніяк не міг його оминати.

— Що є, чоловіче? — він намагався бути ввічливим. — Може б ти посунувся?

— Тьху! — дід сплюнув під колеса.

Йозеф Мислівський вимкнув двигун і вийшов з трактора.

— Ти знаєш, що все оце буде моїм? — запитав він діда, мимохіть показуючи на поля.

Дід блимнув на нього полудою хворих очей. Мислівський зауважив у них ненависть, яка певно підточувала його зсередини. Він витримав погляд, а потім підійшов до діда так близько, що вони майже зіткнулися носами. При цьому Мислівський мусив нахилитися.

— Ти мені, діду, тут, блядь-на-хуй, не чаклуй! — зашипів він.
— Бо я не таких, як ти, на гної пускав.

Тоді повернувся до трактора і, завівши двигун, крикнув:

— А тепер уйобуй, бо переїду! — і рушив.

Дід ледве встиг відскочити.

— Тьху! — сплюнув він услід Мислівському. — Бист не врєкти.

*

Схоже на те, що Йозеф Мислівський не любив своєї дружини, але оскільки вона подарувала йому сина, то тримав її при собі. Зрештою, хтось мусив працювати. Марія Мислівська боялася чоловіка. Вона була вічно перевтомленою, дрібною і тихою особою. Мала довге волосся, але відразу після народження Кшиштофа обрізала, твердячи, що під час пологів волосся її душило. Крім того, вона була переконана, що довге волосся зраджує людину: валяється скрізь, і тоді видно, скільки його насправді випадає і як швидко ми старіємо. Короткого випадає аж ніяк не менше, але його менше видно, і людина не зосереджується так на власному розпаді.

Йозеф часто випоминав Марії, що на більше її не вистачило. Народила йому тільки одного сина, який за всі ці роки вже

трохи підріс, але що з того підростання, якщо він був один. З одного війська не збереш.

Марія пам'ятала свої пологи, хоч іноді мала враження, що їй все наснилося. Йозеф якраз працював у полі, а вона, як зазвичай, пріла коло лисиць: вибирала лопатою з-під кліток відходи і скидала в тачку. Їй дуже заважало черево, що виросло, як великий коровай. Коли лютий біль копнув її в низ живота, вона зрозуміла, що почалося. Лисиці були явно занепокоєні: нервово винюхували невидимі смуги в повітрі. Вони почали пискливо дзявкати, як нажахані мавпи, і це нагадувало крики поранених. Марія знала, що мусить десь заховатися. Найближче був хлів.

Тут вона впала в грязюку. На коліна, а з колін — на спину. Їй здавалося, що блискучі від меляси морди похилилися над нею. Вона бачила над собою великі, як долоні, очі, а в тих очах — сльози, що застигали овальними кришталіками: хотілося вірити, що хтось їй співчуває.

Марія довго боролася. Вона була надто слабкою, щоб залагодити справу відразу. Кілька разів хотіла вже здатися і пробувала перестати дихати, але поштрики переймів будили її знову. Коли Йозеф заїхав на обід, вона все ще мучилася. Розродитися вдалося аж у міській лікарні, де її розрізали, як рибину, і витягли непритомного Кшиштофа.

*

Гострий сморід лисячих відходів розносився на цілу околицю. Вночі лисиці вили з туги за волею. Сітка кліток шаткувала їм світ на дротяну мозаїку. Інстинктивно вони пробували її перегризти. Але коли одному лисові врешті вдалося, він якийсь час стояв геть одурілий над дірою в підлозі.

Це зауважив Мислівський. Він копнув кілька разів по нижній сітці, і тоді лис, мабуть, зрозумів, що від нього вислизає шанс на втечу. Марія принесла чоловікові шматок дроту, і Йозеф швидко залатав діру. Лис шкірив жовті ікла, але на тому й скінчилося.

Бо це не були дикі лисиці. Вирощувані впродовж кількох поколінь на хутра, вони втратили в клітках свою легендарну хитрість. Зате вкривалися срібною шерстю, припаленою чорнотою або припорошеною полярною білизною. Але, хоч вони мали вигляд отупілих від неволі і, крім неволі, нічого не знали, їхні бистрі очі вистежували людську руку, щоб прокусити її наскрізь.

Малі не були такими пильними: наївно шукали погляду людини і підтвердження того, що життя прекрасне. Коли Марія дивилася на них, у неї виникало бажання взяти одне таке, притулити і ніжно почухати хутрянний карк. Але Йозеф не дозволяв приручити жодного. Згодом шкода було б такого забити, а він же ходив коло них не задля приємності, а задля хутер.

Кшисьо, який ще не встиг як слід вросли в життя, полюбив одне лисеня, котре дуже покусали інші малі. Його довелося відлучити і додавати антибіотики до їжі. Кшисьо потай відкривав клітку і брав його на руки. Лисенятко не виривалося, не кусало, тільки тулилося йому до грудей і лизало руки, як кошеня.

Котрогось дня, коли Кшисьо прийшов до клітки, лисеняти в ній не було. Він почав кричати на батька, де воно поділося, бо прекрасно знав, що батько робить з лисицями. Але батько сказав, що мале одужало і тепер добре почувається. Однак не захотів показати, котре з них. Кшисьо не зміг впізнати його серед інших. Їх було десятки, і всі дуже подібні між собою.

А згодом, коли вони вже підрости, батько вбивав їх струмом. Кшисьо не знав, котрий саме лис був його. Він не знав, коли

почати плакати, і з того всього, хоч йому було дуже сумно, взагалі забув про плач. Проте запам'ятав цей випадок. Він ніколи не вибачив батькові, що той тихцем відібрав у нього лисеня. Ну, і на добрих кілька років розучився плакати.

*

Після кількох сезонів Йозефу Мислівському довелося закрити справу. Бізнес закінчився, коли прийшла мода на штучні хутра. У нього однак було трохи відкладених грошей, зароблених на лисицях і продажу кліток. На місці ферми він посадив яблуні. Але не цікавився ними, тож вони швидко повсихали. Зате він купив у сусідів багато землі. І мусив щось робити, щоб мати ще більше. А щоб мати більше, мусив вигадати ще щось.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ